

Prolegomene pentru principiul dialogic de sistematizare a terminologiei literare

ALIONA GRATI

Eseul lui Anatol Gavrilov *Criterii de științificitate a terminologiei literare. Vol. I Principiul obiectivității. O mutație paradigmatică de la raportul subiect/obiect la raportul subiect/subiect* (Elan-Poligraf, Chișinău, 2007, p. 248) este rezultatul unor cercetări îndelungate asupra dialogului ca viziune a lumii și principiu de abordare a textului literar. Pornind de la concepția dialogică a ființei și comunicării umane, născută la intersecția unor curente de idei ca romantismul, marxismul, existențialismul, hermeneutica și antropologia filosofică, cercetătorul de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei și-a propus să realizeze un eseu de epistemologie în care să descrie terminologia literară ca „sistem funcțional dialogic al limbajului critic care modelează obiectul său – fenomenul literar – nu ca pe o construcție formală-materială statică, solidificată într-o structură rigidă, gata odată și pentru totdeauna, ci ca pe un proces continuu al comunicării dialogice existențiale, interpersonale dintre «eu» (autorul sau cititorul) și «altul» (autorul sau personajul literar)”. Diagnosticând o stare de „criză a limbajului critic”, autorul vine cu o reconsiderare și resistemizare a terminologiei literare sub aspectul cardinal și litigios al „științificității”

acesteia. Printre sursele teoretice ale acestui demers ambițios, cu mize interdisciplinare implicite, se numără filosofia comunicării existențiale a lui K. Jaspers, concepția dialogică asupra ființei umane a lui M. Buber și, de fapt în primul rând, dialogismul lui M. Bahtin.

În *Cuvînt înainte* aflăm că avem în față primul volum al unui amplu proiect de cercetare ce va aborda cele patru aspecte diferite, dar reciproc condiționate, ale științificității terminologiei literare: obiectivitatea, precizia, claritatea și sistematicitatea. Acest prim volum este dedicat *principiului obiectivității* și Anatol Gavrilov ține să avertizeze cititorul din start că se disociază de acea obiectivitate „impersonală” susținută la noi de T. Maiorescu, M. Dragomirescu, E. Lovinescu, P. Zarifopol ș.a., aderînd la o altă direcție din gîndirea europeană, numită „științele spiritului”, care consideră obiectivitatea în corelație dialectică cu subiectivitatea umană. W. Dilthey este unul dintre primii care și-au pus problema regîndirii critice a categoriilor epistemologiei clasice *obiect* și *subiect* în cadrul științelor culturii, lansînd un program de depășire a opoziției kantiene „subiect-obiect”. În fond, idealul cognitiv al unei obiectivități absolute a cunoașterii științifice este privită astăzi ca o utopie a speculației metafizice.

Dovezile convingătoare că și în științele naturii obiectul poate fi tratat totodată ca un subiect vin chiar de la A. Einstein, care era convins de faptul că cele mai mari descoperiri în fizică, ca și în artă, au fost alimentate de o „religiozitate cosmică”, trăită de creator pentru a cunoaște „sublimul și ordinea ce se dezvăluie în natură și în lumea gîndirii” și a făuri imaginea generală a lumii. Acest sentiment, crede Einstein, transformă natura într-o „rea-

litate grăitoare”, ca să folosim o expresie bahtiniană, căreia i se pot adresa întrebări și de la care se pot primi răspunsuri, de aceea Anatol Gavrilov îi atribuie genialului fizician o percepție dialogică a lumii. Lingvistica integrală a lui E. Coșeriu prezintă o altă probă a relativității noțiunii de obiectivitate în științele umane. Polemizînd cu acei teoreticieni ale căror eșantioane sînt construite din categorii și noțiuni abstracte, marele filosof al limbajului amintea de faptul că lingvistica nu e doar o știință a omului, aceasta trebuie să aibă un conținut uman. Concluzia la care ajunge autorul consună cu afirmația coșeriană despre limba ca „instituție socială” și „obiect cultural”, a cărei obiectivitate însă „se definește nu prin opoziție cu subiectivitatea, ci se referă la fenomene de intersubiectivitate, de interacțiune a subiecților umani”. În procesul cunoașterii activității creatoare avem de a face nu cu un „obiect absolut” și nici cu un „subiect absolut”, ci cu o „interacțiune dintre diversele imagini subiective ale obiectului cunoscut”. Obiectul principal de cunoaștere a științei literaturii trebuie să-l constituie anume această *interacțiune intersubiectuală** care construiește sisteme dialogizate al imaginilor artistice.

Desigur, premisele acestor concluzii țin de realizările ideatice ale epocii moderne, timp în care noțiunea de „subiect” capătă sensul de personalitate avînd o conștiință de sine individualizată. De neocolit este și evenimentul redescoperirii dialogului în hermeneutica romantică. Anatol Gavrilov efectuează o incursiune în istoria apariției și evoluției ideii de comunicare intersubiectuală, care îi dă posibilitatea să-și aplice arsenalul de cunoștințe și priceperi analitice. De la raționamentele lui Schleiermacher despre interpretarea textului

ca un dialog pînă la impunerea ideii gadameriene de structura dialogică a oricărui act de comprehensiune e un drum lung și meandric, parcurs într-un fel aparte de Dilthey, Buber, Bahtin, Heidegger și alți gînditori. Autorul împarte acest traseu în două segmente, cel de-al doilea deosebindu-se de primul prin faptul că raportului dialogic „Eu” – „Tu” i s-a dat amploare ontologică și antropologică.

Pentru Jaspers, Buber și Bahtin comunicarea omului cu semenul nu reprezintă o manifestare secundară a ființei lui, ci este iminentă omului ca om. Nu există un *Eu în sine*, subiectul are natură duală (*Eu-Tu*, *Eu-Acela*) care îi permite să intre în relații dialogice cu alți subiecți, cu natura și cu Dumnezeu. După cum nu există nici un *sens în sine* al cuvîntului artistic, acesta apare în interacțiunea dialogică dintre autor (Eu) și erou (Altul). Imaginația dialogică este determinantă în procesul de creare și interpretare a operei artistice. Eu nu mă pot cunoaște pe mine decît cu ochii altuia, privindu-mă și apreciindu-mă ca și cum din afară, din punctul de vedere al altuia – persoană reală sau imaginară vag individualizată. Asta nu înseamnă însă desubiectualizare sau depersonalizare a scriitorului sau a cercetătorului, ci o cît mai deplină individualizare atît a Eu-lui, cît și a Altuia. Acestea și multe alte raționamente judicioase expuse au menirea să pregătească terenul pentru o nouă sistematizare a instrumentelor de lucru ale unui critic literar conștient de pluralitatea modurilor de descriere a aceluiași fenomen, dispus să tolereze relativitatea și diferența.

*Anatol Gavrilov introduce termenul de *intersubiectualitate*, întrucît conceptul de *intersubiectivitate*, lansat de Husserl, nu exprimă clar, după el, noțiunea bahtiniană de relație dialogică între doi subiecți.